

LIBRIS

We know
books

Copertă: Ionuț Ardeleanu-Paici

© 2025 Editura Paideia,
pentru prezenta ediție

© 2025 Editura Paideia
Str. Tudor Arghezi nr. 15, sector 2
București, România
tel.: 021.316. 82.10
e-mail: office@paideia.ro
www.paideia.ro
www.cadourialese.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
CERNICA, VIOREL

Filosofia umanului : personalism energetic și antropologie kantiană / Viorel Cernica. - Ed. a 3-a, rev, și adăug.. - București : Paideia, 2025

ISBN 978-606-748-986-6

Viorel Cernica

Filosofia umanului. Personalism energetic și antropologie kantiană

Ediția a III-a revăzută și adăugită

paideia

București, 2025

Cuprins

<i>Nota autorului la ediția a III-a</i>	9
<i>Argument la a II-a ediție</i>	11

Introducere – Posibilitatea unei interpretări antropologice a personalismului energetic	17
1. Personalismul energetic: surse și premise	17
2. Tipuri de interpretări ale personalismului energetic	22
3. Orizonturi ale tematizării umanului în personalismul energetic	28

Capitolul 1: Modelul de reconstrucție a umanului în filosofia kantiană și în personalismul energetic	49
1.1. Modele de re-construcție a umanului	49
1.2. Proiectul antropologic kantian	75
1.2.1. Problema omului în filosofia critică	75
1.2.2. Formula descriptivă a proiectului antropologic kantian	88

1.2.3. Structura formală a conce- tului kantian al finalității	118
1.3. Reconstrucția antropologică personalist-energetică.....	153
1.3.1. Orizonturile de tematizare a personalității și postulatele personalismului energetic ...	153
1.3.2. Reflecții asupra diferenței dintre om și animal și despre antropogeneză.....	164
1.3.3. Teoria culturii.....	172
1.3.4. Conceptul de libertate	182
1.4. Corespondențe antropologice între personalismul energetic și filosofia kantiană	191

Capitolul 2: Ordinea de finalitate în personalismul energetic; teoria personalității	201
2.1. Conceptul determinismului prin finalitate.....	201
2.2. Justificarea „formală” a determinismului prin finalitate: timp și destin	220
2.3. Întemeierea „materială” a determinismului prin finalitate ipostazele personalității	243
2.3.1. Unitate sufletească și finalitate în personalitatea mistică (anarhică).....	243
2.3.2. Locul „tipului” în evoluția personalizării energiei.....	266
2.3.3. Personalitatea energetică și modalitățile sale.....	287

2.3.4. Caracterul normativ al conceptului de personalitate energetică.....	300
2.4. Confirmarea determinismului prin finalitate: vocația.....	309
2.4.1. Conceptul vocației.....	309
2.4.2. Vocația și formele nietzscheene ale excelenței umane	343

Capitolul 3: Poziția ontologiei umanului personalist-energetică în orizontul filosofiei contemporane.....	371
3.1. Explicarea omului în energetism și în personalismul energetic	371
3.1.1. Sensuri energetiste în Știință și energie.....	371
3.1.2. Energetismul lui Wilhelm Ostwald și filosofia personalismului energetic ...	379
3.2. Modele antropologice personaliste.....	397
3.2.1. Sensurile filosofiei persona- liste la C. Rădulescu-Motru ...	397
3.2.2. Filosofia personalistă a lui Charles Renouvier	402
3.2.3. Modelul personalist al lui Emmanuel Mounier	415
3.3. Formula sintetică a situării personalismului energetic în filosofia contemporană	428

**Încheiere: Personalismul energetic
între cunoașterea și re-cunoașterea
de sine a omului431**

Bibliografie..... 453

Rezumat..... 475

Abstract481

Nota autorului la ediția a III-a

Această lucrare a fost revizuită și adăugită, în vederea pregătirii celei de-a treia ediții, pornind de la textul celei de a doua¹, astfel:

- a fost refăcută bibliografia, introducând ediții noi ale operelor lui Constantin Rădulescu-Motru și ale traducerilor în limba română ale operelor lui Immanuel Kant; apar unele completări la bibliografia secundară, socotite necesare de autor, căci exegeza operelor celor doi gânditori, C. Rădulescu-Motru și Immanuel Kant, s-a îmbogățit semnificativ în ultimele decenii;

- sunt adăugate câteva note de subsol și modificate/completate unele dintre cele vechi;

- au fost reformulate unele enunțuri ale rezumatului (în ambele variante, română și engleză);

- minime modificări au fost operate și în textul principal, în cele mai multe cazuri,

¹ *Filosofia umanului. Personalism energetic și antropologie kantiană*, Iași, Editura Institutul European, 2008.

Introducere

Posibilitatea unei interpretări antropologice a personalismului energetic

I. Personalismul energetic: surse și premise

Câteva observații mai generale despre opera ce urmează a fi interpretată sunt utile înțelegerii scopului lucrării de față și stabilirii locului acestei încercări în spațiul interpretărilor filosofiei lui C. Rădulescu-Motru.

Termenul „personalism energetic” apare întâi în *Elemente de metafizică* (Partea III. *Conștiința reală. Personalismul energetic*), unde se referă la ipoteza pe care C. Rădulescu-Motru o propune pentru a răspunde la o problemă pe care el o socotește esențială pentru filosofie, în genere, pentru demersul său filosofic, în special: problema acordului dintre unitatea conștiinței și unitatea lumii (a „existenței” ca totalitate). Universul, ca realitate în continuă evoluție, este energie,

susține el, iar personalitatea apare ca formă ultimă de actualizare a acesteia: „... persoana omenească indică însăși direcția evoluției înspre care merg diferitele energii ale universului”¹. Personalismul energetic, inițial simplă ipoteză, va lua forma *teoriei* asupra identității de structură dintre persoană și totalitatea existenței (în natura sa, energie) în lucrarea ce poartă ca titlu chiar această sintagmă. În final, expresia „personalism energetic” va numi și *concepția filosofică* a gânditorului român. Dezvăluim, prin urmare, trei semnificații ale termenului „personalism energetic”: a) *ipoteză* de lucru potrivit căreia realitatea este o unitate evolutiv-personalistă supusă ordinii de finalitate; b) *teorie* despre om întemeiată pe ideea identității de structură dintre personalitate și energie, teorie care ia mai întâi forma „științei obiective a personalității”, apoi pe aceea a unei „filosofii a personalității” finalizată într-un program educațional; c) *concepția filosofică* originală a lui C. Rădulescu-Motru.

Această filosofie a apărut și în legătură cu anumite probleme specifice timpului său. Prin urmare, ea este atașată stilului de filosofare propriu acestuia, iar sursele, influențele, premisele sale, alături de invenția autorului pe fondul tradiției, constituie determinațiile

¹ C. Rădulescu-Motru, *Elemente de metafizică*, în vol. *Personalismul energetic și alte scrieri*, studiu, antologie și note de Gheorghe Al. Cazan, București, Editura Eminescu, 1984, p. 511.

și genetice. Întâlnim inventarieri ale surselor și influențelor personalismului energetic, de regulă, comentate, în prezentările mai întinse ale acestei filosofii la: Vasile Băncilă, Petre Vaida, Gheorghe Al. Cazan, Corina Hrișcă, Dumitru Otovescu ș.a.; iar pentru perioada care a urmat publicării primei ediții a acestei lucrări, foarte documentată în această privință este lucrarea lui Constantin Schifirneț, *C. Rădulescu-Motru. Viața și faptele sale*².

Sursele și influențele veritabile au devenit premise teoretice explicite sau implicite ale demersului „personalist-energetic”. Influențele, în cazul filosofiei lui C. Rădulescu-Motru, sunt mai degrabă atitudini exemplare ale unor contemporani, profesori ai săi, pe care el le-a prelucrat în propria sa atitudine, unele cu mult mai pronunțat filosofică. Astfel, Titu Maiorescu i-a inspirat îndeosebi partea de filosofie socială a operei. Iar profesorul său de psihologie de la Leipzig, W. Wundt, i-a influențat mai cu seamă lucrările psihologice-aplicative și, poate, sub aspect metodologic, pe cele de psihologia poporului român. A luat cunoștință cu filosofia lui Nietzsche încă din anii petrecuți la Leipzig. Faptul că l-a consacrat, imediat după întoarcerea de la studii din străinătate, câteva articole în „Epoca literară” (1896) a lui I.L. Caragiale, articole ce au constituit micromonografia *Nietzsche*, publicată în 1896 prin grija scriitorului amintit, dovedește cunoașterea

² Pentru lucrările exegeților menționați, a se vedea *Bibliografia*.

operei filosofului german și – desigur, relativ – influența acestuia din urmă asupra re-construcției sale filosofice. Măsura în care a fost influențat de Kant, mai ales pe latura personalismului operei sale, va fi evidențiată și prin lucrarea de față.

Sursele personalismului energetic sunt reprezentate mai cu seamă de contextele culturale care l-au inspirat pe autor. Una ar fi *cultura europeană*, care îi oferă, ca modele filosofice, atitudinea „istorică”, realismul viziunii și chiar „moda” științistă, devenită, în cazul filosofului român, atitudine primară în ordinea re-construcției filosofice, măcar în prima parte a creației sale. Dar în cultura europeană se află opera de la care C. Rădulescu-Motru va porni în construcția sa, opera care îi motivează cele mai multe din interogațiile esențiale: este vorba despre filosofia kantiană.

O altă sursă o aflăm în *cultura română*. Dovada pentru aceasta nu constă numai în semnalarea, de către autor, a legăturilor dintre opera sa și cultura română, ci, mai cu seamă, în locul pe care această operă, odată încheiată, îl ocupă în orizontul cultural românesc. Cultura română i-a oferit, după propria mărturisire, viziunea personalistă asupra lumii. Într-un articol din „Convorbiri literare” din 1933, C. Rădulescu-Motru afirmă prezența a două filoane spirituale în filosofia românească: filosofia de erudiție a profesorilor greci și tradiția filosofică autohtonă. Prima oferă extensiune reflexiunii filosofice, a doua, intensiune. Tradiției filosofice autohtone îi este

propriu și un accent personalist. Mai mult: adevărata filosofie începe, nu după ce s-au adunat multe cunoștințe asupra naturii externe, căci atunci ea n-ar mai începe nicio dată; cunoștințele asupra naturii sunt sortite să se înmulțească la infinit; adevărata filosofie începe de îndată ce experiența intimă a vieții personale și-a găsit un rost care este în armonie cu cât mai multe cunoștințe asupra naturii³. Ipoteza personalistă va deveni una dintre coordonatele sistemului. Persoana este unitate microcosmică, univers în miniatură; ea înfăptuiește cunoaștere și tot ea face posibil, prin structura și prin statutul său de unitate energetică, acordul dintre acțiunile sale și propria cunoaștere, îndeplinind, datorită aceluiași motiv, și condiția de valabilitate a acesteia. Fiindcă numai întrucât persoana omenească se află într-o identitate structurală cu universul, fiind și corelația energetică finală a acestuia, cunoașterea prin conștiința limitată a omului este valabilă. Această idee, cu mare putere de ordonare în personalismul energetic, este una dintre premisele sale.

Premisele unei filosofii sunt gânduri lucrătoare în „sistemul” ei. Așadar, ele se regăsesc în toate momentele acestuia. Unele dintre premisele personalismului energetic sunt propriu-zis filosofice, altele extrafilosofice: culturale, politice, psihologice etc. (Premisele formulate aici au semnificație înde-

³ C. Rădulescu-Motru, „Filosofia în România veche”, în „Convorbiri literare”, apr. 1933, p. 304.

sebi în ordinea interpretării personalismului energetic ca reconstrucție a umanului. De altminteri, nu mi-am propus prezentarea pe larg a surselor și premiselor într-o secțiune anume a lucrării, dar vor fi evocate și, uneori, prezentate pe larg cele care au legătură cu tema prezentului discurs.) Cele extrafilosofice, precum și cele filosofice, sunt legate, desigur, de influențe și mai ales de surse, dar și de inovația autorului pe fondul tradiției filosofice. Dintre toate, propriu-zis filosofice sau nu, principale ar fi: a) ideea de origine kantiană a omului ca scop final al existenței; b) ideea cu rol de principiu de construcție în sistem, după care realitatea este alcătuită din unități energetice, personalitatea fiind unitatea energetică „finală”; c) ideea evoluției culturii, în acord cu „energiile pământului”, către personalitatea energetică; d) ideea rostului cultural al vocației. Aceste premise sunt în acord cu ideile care au rol de postulat în sistemul personalismului energetic, idei introduse prin următoarele concepte: *realitate originară* (ca *energie*); *evoluție*; *finalitate* și *personalitate*.

2. Tipuri de interpretări ale personalismului energetic

Simpla sumă a premiselor creează doar un spațiu aporetic. Re-construcția filosofică le cuprinde și le desfășoară, le tănuiește și le revelează prin formula sa metafizică și prin conținutul său. C. Rădulescu-Motru evaluea-

ză în fiecare lucrare a sa atât influența tradiției asupra problemelor pe care le vizează, cât și contribuția proprie la construirea răspunsurilor. Dar un sistem filosofic (concepție, teorie etc.) își dobândește locul propriu într-o istorie a filosofiei (locală sau universală) și prin interpretare. Neinterpretat, el rămâne în afara cursului firesc al istoriei, chiar dacă am putea presupune că tănuiește în sine sensul unei valabilități metafizice reale. În cazul personalismului energetic, putem vorbi despre mai multe tipuri de interpretări care îi desprind semnificația globală: 1) *interpretarea psihologică*, ușor de recunoscut în următoarele cuvinte ale lui Eugeniu Sperantia (1932): „Întreaga operă a d-lui Rădulescu-Motru e o operă psihologică, toate scrierile d-sale au un fond de această natură”⁴; 2) *interpretarea filosofică*, prezentă la cel mai mulți dintre exegeții săi și sprijinită de un „model al filosofiei” care ar avea câteva caracteristici: a) discursul ia forma unei teorii al cărei obiect este „lumea în general”, sau determinările generale ale lumii (*componenta metafizică*); b) metoda folosită conduce la o sinteză a cunoștințelor științifice, teoria depășind astfel nivelul de generalitate al acestora (*componenta metodologică*); c) gradul înalt de generalizare al concluziilor teoriei (*componenta metateoretică*). Acest „model al filosofiei” este valabil și pentru conștiința

⁴ Eugeniu Sperantia, „C. Rădulescu-Motru psiholog”, în „Revista de filosofie”, vol. XVII, 1932.

filosofică a lui C. Rădulescu-Motru. Pledează în acest sens referirile sale la statutul, obiectul, sarcinile filosofiei. Iată câteva exemple: „Din moment ce ne punem această întrebare (întrebarea privind valabilitatea concepțiilor despre personalitate afirmate de diferiți psihologi – n. C.) ieșim din domeniul psihologiei. Cearta dintre psihologi trebuie dusă înaintea unei instanțe superioare de judecată, în care să fie reprezentate toate științele, sau mai toate științele. Această instanță nu poate fi decât filosofia. Iată de ce studiul persoanei (sau al personalității, fiindcă noi dăm ambelor denumiri același înțeles) nu poate fi decât un studiu filosofic.”; filosofia „... urmărește completarea și verificarea rezultatelor fiecărei științe speciale în parte”⁵. Recondiționările filosofice ale rezultatelor științelor, care iau forma unor generalizări, au rostul de a răspunde la principala problemă a metafizicii: „Care este fondul real al pozițiunii omului față de restul universului?”. Dar ele au, în personalismul energetic, în primul rând rostul de a re-construi locul omului în „structura” lumii.

Al doilea tip de interpretare, cel filosofic, trebuie detaliat, pentru că deschiderea (dimensiunea) filosofică a personalismului energetic a fost gândită diferit. Astfel, unii interpreți au încercat să dovedească întemeierea sa antropologică. Spre sfârșitul dece-

⁵ C. Rădulescu-Motru, *Personalismul energetic*, în vol. *Personalismul energetic și alte scrieri*, p. 534.

niului IV, când lucrările ce încheagă personalismul energetic erau publicate, Tudor Vianu aprecia astfel această concepție: „... întreaga filosofie a d-lui C. Rădulescu-Motru se rezumă pe o viziune a omului, pe un concept normativ al persoanei umane pe care interpretul primului nostru sistem original de gândire are datoria să-l extragă și să-l pună la lumină”⁶. Și alți interpreți susțin aceeași evaluare (Nicolae Gogoneață, Gheorghe Al. Cazan). Unii dintre exegeți (Corina Hrișcă, Petru Vaida) i-au dovedit statutul de filosofie a culturii. Dată fiind legătura sa cu criticismul kantian, demersul metafizic al lui C. Rădulescu-Motru a fost alăturat modelului filosofic neokantian, încă activ în prima parte a secolului al XX-lea: neokantienii, apreciază Iosif Brucăr, gândeau că filosofia lui Kant nu poate fi explicată decât în cadrul corelatului „obiect-subiect”, sau „om-cosmos”, iar „gândirea metafizică a lui C. Rădulescu-Motru a urmat acelaș drum arătat de neokantieni”⁷. Dat fiind interesul filosofului român pentru știința experimentală, pentru aplicațiile sale în psihologie, filosofia sa a fost gândită și prin raportare la metafizica inductivă: „Tocmai speranța de a întemeia enunțuri despre finalitatea universului ca întreg pornind de la rezultatele cunoașterii obiective, de tip

⁶ Tudor Vianu, *Conceptul omului în filosofia d-lui C. Rădulescu-Motru*, în vol. *Opere 9*, București, Editura Minerva, 1980, p. 211.

⁷ Iosif Brucăr, „C. Rădulescu-Motru metafizician”, în „Revista de filosofie”, vol. XVII, 1932.